

INNOVATSION IQTISODIYOT SHAROITIDA
INSON KAPITALINI RIVOJLANTIRISHNING AHAMIYATI

E.Ostanov¹

¹ Qarshi davlat universiteti Iqtisodiyot kafedrasi dotsenti

M.Ostanova¹

¹ Katta o'qituvchi

tel. +998 974227570

MAQOLA
MALUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received: 17.12.2024

Revised: 18.12.2024

Accepted: 19.12.2024

Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasida inson kapitalini rivojlantirish - innovatsion rivojlanishning muhim omili sifatida tahlil etilgan va shu bilan bir qatorda innovatsion rivojlanishga ta'sir etuvchi uzluksiz ta'lim tizimining o'rni va roliga alohida e'tibor qaratilgan.

KALIT SO'ZLAR:

*Yangi O'zbekiston,
modernizatsiya,
strategiya, innovatsiya,
innovatsion faollik,
kompetensiya, kasbiy
kompetensiya,
moderatsiya*

KIRISH. Innovatsion iqtisodiyotda bilimlar rolining ortib borishiga qo'yidagi tendensiyalar ta'sir ko'rsatmoqda:

- 1) mehnat jarayonlarini intellektuallashtirish;
- 2) ijodiy mehnat ulushini oshirish;
- 3) inson kapitali sifati, ma'lumot va malaka darajasiga talablar kuchayishi.

Demak, innovatsion iqtisodiyot K.Marks ta'riflaganidek, inson nafaqat asosiy ishlab chiqaruvchi kuchga, balki yuqori texnologiyalarning ustuvor rivojlanishini ta'minlovchi manba bo'lib xizmat qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh.M.Mirziyoyev ta'kidlaganidek: "Yangi O'zbekistonni dunyoning taraqqiy topgan, ijtimoiy – iqtisodiy barqaror o'sayotgan va inson

kapitali yuqori bo'lgan demokratik davlatlar qatoriga kirishini ta'minlash – barqaror rivojlanish strategiyamizning mazmun va mohiyatini tashkil etadi”²².

O'zbekiston iqtisodiyoti hududlarini modernizatsiya qilishning muhim yo'nalishi mehnat salohiyatining sifatini, harakatchanligini, mintaqada ishchi kuchini rivojlantirishdir, chunki mehnat salohiyatining innovatsion tarkibiy qismlarining roli keskin o'sib bormoqda.

Mutaxassislar innovatsion iqtisodiyotning asosiy xususiyatlari qatoriga quyidagilar kiradi: hayotning yuqori va raqobatbardosh sifati, innovatsion kompaniyalarning yuqori foizi (60-80% dan ortiq) va innovatsion mahsulotlar. Ta'lim va fan rivojlanishining innovatsion sifat darajasi ham muhim xususiyatlardir; zamonaviy innovatsion portativlik bilan yuqori sifatli ish salohiyati; raqobat va innovatsiyalarga yuqori talab; yangiliklarning takrorlanishi, bu ularning ba'zilarining raqobat va boshqalar tufayli samaradorligini ta'minlaydi.

Hozirgi vaqtda O'zbekistonda innovatsiyalar sohasidagi vaziyat juda murakkab. O'zbekiston iqtisodiyoti innovatsion faollik nuqtai nazaridan nafaqat yetakchi sanoati rivojlangan mamlakatlarda (Germaniya - 70%, Kanada - 65%, Belgiya - 60%, Irlandiya, Daniya va Finlyandiya - 55-57%), balki ko'pchilik uchun ham sezilarli darajada past mamlakatlar. Iqtisodiy rivojlangan mamlakatlarda YAIMning 70% dan ortiq ortishi innovatsiyalar va ishlab chiqarish yutuqlari hisobiga amalga oshirilmoqda. Mamlakatimizda sanoat mahsulotining umumiy hajmida fan yutuqlarining ulushi nihoyatda past darajada. Bu daraja innovatsion jarayonlarni tartibga solishga davlatning faol aralashuvi bilan ta'minlanadi.

O'zbekiston iqtisodiyoti texnologiyasining nisbatan past darajasi eskirgan ishlab chiqarish fondlarining katta miqdori, shuningdek, O'zbekiston innovatsion sektorining yetarli darajada moliyalashtirilmaganligi bilan bog'liq. Masalan, AQShdagi kompaniyalar uzoq vaqt davomida tadqiqot va ishlanmalar uchun umumiy xarajatlarning 70% ni, Yevropa Ittifoqida 56%, Yaponiyada 72% va Rossiyada 25% ni tashkil qiladi. O'zbekistonning innovatsion rivojlanish yo'liga o'tishi bilan tashkilotlar, mintaqalar va umuman mamlakat xodimlarining mehnat salohiyati va kasbiy malakasi ijtimoiy boylik o'sishining asosiy omiliga aylandi. Zamonaviy iqtisodiy tashkilotlarning faoliyati chuqur innovatsion o'zgarishlar bilan ajralib turadi[7].

Intellektual va tarbiyaviy mehnat salohiyatini rivojlantirish mexanizmlari faollashtirilib, ishchilarning maxsus ijodiy kasb-hunar guruhlarini shakllantirilmoqda. Zamonaviy tashkilotning umumiy ijtimoiy-iqtisodiy salohiyati tizimida xodimlarning intellektual, ta'lim, madaniy va motivatsion kompetensiyalari ijtimoiy ishdagi innovatsiyalarning o'sishi, xodimlarning mehnat faoliyati samaradorligini oshirish uchun muhim zahiralarini ochadi. Shunday qilib, tashkilotning mehnat salohiyati tarkibida xodimlarning kasbiy malakasini rivojlantirish jarayonlarini zamonaviy o'rganish uslubiy, nazariy va amaliy ahamiyatga ega.

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. “O'zbekiston” нашриёти, 2021 й.

Kasbiy kompetensiya deganda an'anaviy ravishda iqtisodiy vaziyatni hisobga olgan holda shaxsning ixtisosligi bo'yicha bilimi, bo'lajak mutaxassisning iqtisodiyot sohasidagi nazariy asoslar asosida real iqtisodiy vaziyatni tushuna olishi tushuniladi. Bozor iqtisodiyoti sharoitida nafaqat iqtisodiy, balki bir qator kasblar bo'yicha tahlil qilish va samarali qarorlar qabul qilish qobiliyati zamonaviy mutaxassisning kasbiy kompetensiyasining ajralmas qismidir.

Kasbiy kompetensiyani oshirish kompaniya rahbariyatining uni rivojlantirish strategiyalarini ta'minlash va tashkilotning biznes salohiyatini oshirish vazifasidir. Shu bilan birga, kasbiy kompetensiyani rivojlantirishning eng samarali variantini topish juda muhimdir.

Bozor tizimi ilg'or, zamonaviy ishlab chiqarish hamda boshqaruv usullarini talab qiladigan axborot tizimi bo'lganligi sababli, bu borada O'zbekistonda bozor munosabatlarini takomillashtirishning samarali asosi, birinchi navbatda, ta'lim orqali amalga oshirilishi kerak bo'lgan yuqori sifatli mehnat salohiyatini qayta ishlab chiqarishdir. Shu bilan birga, zamonaviy mutaxassis nafaqat yaxshi kasbiy bilimga, o'z faoliyati natijalarini tanqidiy baholash qobiliyatiga, shuningdek, innovatsion moyillikka ega bo'lishi kerak. Binobarin, tizimli ravishda xodimlarni kasbiy tayyorlash va qayta tayyorlash muhim ahamiyatga ega.

Mashg'ulotlar yaxshi ishni bajarish uchun zarur bo'lgan ko'nikmalar, qobiliyatlar va munosabatlarni shakllantirishni ta'minlaydigan asosiy omilga aylanadi. O'rganish tashkilotning asosiy funksiyasidan tashqarida bo'lgan narsa emas, aksincha, tashkilotning asosiy strategik maqsadlariga erishishda birlashtiruvchi rol o'ynaydi. Deyarli har bir tashkilot tez o'zgaruvchan muhitda ishlayotganligi sababli, o'z faoliyatida ularga muhtoj bo'lgan odamlarning ko'nikmalari va bilimlari ham tez sur'atlar bilan o'zgarib bormoqda. Bu borada mehnat qobiliyatini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirishni o'z ichiga olgan uzluksiz ta'lim alohida ahamiyatga ega.

Uzluksiz ta'lim – har bir shaxsni hozirgi va kelajakdagi ijtimoiy sharoitlarni hisobga olgan holda ta'lim, qayta tayyorlash va malakasini oshirishning barcha bo'g'inlarining tashkiliy birligini, xolisligini, uzluksizligi va o'zaro bog'liqligini ta'minlaydigan mulkchilikning turli shakllariga asoslangan davlat, xususiy va ta'lim muassasalari majmuidir. Uzluksiz kasbiy ta'lim tizimi xodimlarni doimiy ravishda moslashtirishni, ularning malakasini davriy ravishda oshirishni, ularning faol mehnat faoliyati davomida ishchi kuchlarini qayta tayyorlashni o'z ichiga oladi.

Mashhur va tez-tez qo'llaniladigan o'qitish usullari orasida: yuqori sifatli guruhlar va to'garaklar, ishbilarmonlik o'yinlari, masofaviy ta'lim, individual trening, ish joyida o'qitish, qo'llanmalardan foydalanish, maslahatlar, ma'ruzalar, murabbiylik, boshqa muassasalar tajribasiga ta'sir qilish va amaliy mashg'ulotlar, dasturiy ta'lim, ko'rgazmalar va vakil sifatida boshqa tadbirlarda ishtirok etish.

Malakasiz va past malakali mehnat ko'lamini qisqartirish mutaxassislar tayyorlash sifatiga yangi talablarni qo'yadi, ularning kasbiy mahoratini doimiy ravishda oshirish zaruriyatini belgilaydi. Kasbiy malaka oshirish tizimi respublikamizda doimo rivojlanib, takomillashib bormoqda.

Xodimlarning malakasini oshirishning innovatsion shakllari va usullari orasida: zamonaviy axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalangan holda kunduzgi ta'lim, masofaviy ta'lim, modulli o'qitish, o'yin texnikasi, moderatsiya alohida o'rin egallaydi.

Malaka oshirish jarayonini tashkil etishning asosiy shakli talabalarni kunduzgi o'qitish shakli bo'lib, u ta'lim muassasasi saytida o'quv mashg'ulotlarini ta'minlaydi. Ushbu turdagi o'quv jarayonining o'quv jarayoni jadval bo'yicha tashkil etiladi va (ma'ruzadan tashqari) o'quv vaqtini o'z ichiga oladi, u amaliy mashg'ulotlar va seminarlarga ajratiladi, aniq ishlab chiqarish holatlarini tahlil qilish bo'yicha tajriba almashish, ilg'or korxonalarda, ta'lim muassasalari va birlashmalarda amalga oshiriladi. So'nggi paytlarda turli xil ta'lim dasturlarining mintaqaviy mavjudligini kengaytirish zarurati tufayli masofaviy ta'limdan tobora ko'proq foydalanilmoqda. Bu shuningdek, asosiy ishni to'xtatmasdan ilg'or kurslarni o'tash imkonini beradi. E'tibor beradigan bo'lsak, masofaviy ta'lim butunlay axborot-kommunikatsiya texnologiyalariga bog'liq. Tajriba almashish va innovatsion pedagogik muammolarni muhokama qilish uchun talabalar tarmoq jamoalarida birlashish imkoniyatiga ega.

Ishbilarmonlik o'yinlari - bu ishtirokchilarning turli xil va ko'pincha qarama-qarshi manfaatlariga ega rolli o'yin va o'yin oxirida yoki unga kirishda qaror qabul qilish zarurati. Rolli o'yinlar muloqot ko'nikmalarini, bag'rikenglik, kichik guruhlarda ishlash, mustaqil fikrlash va boshqalarni shakllantirishga yordam beradi. O'yinlarni o'qitish usullari kasbiy rivojlanishni ta'minlash, faoliyatni takomillashtirish va kasbiy amaliyotning yangi modellarini yaratishda eng katta imkoniyatlarga ega.

Moderatsiya - bu kattalarning birgalikdagi faoliyatini tashkil etishning o'zaro bog'liq shartlari, usullari va uslublarining butun majmui bo'lib, ishtirokchilarni kasbiy faoliyatdagi qiyinchiliklarni aniqlash, tushunish va tahlil qilish, ularni hal qilish yo'llarini topish, tushunish va norasmiy nashr etish jarayoniga jalb qilish imkonini beradi. Xorijda malaka oshirishning zamonaviy tizimi mutaxassislarning kasbiy mahoratini oshirishning turli an'anaviy va innovatsion shakllari bilan ifodalanadi: o'quv kurslari, turli seminarlar, hamkorlik tadbirlari, masofaviy malaka oshirish, mahorat darslari, qayta tayyorlash kurslari, konferensiyalar, seminarlar, moderatorlik, "Uzluksiz trening modeli", ketma-ketliklar²³.

XX - asrning 1990-yillaridan beri Germaniyada ilg'or ta'lim tizimida o'tkazilgan bilim, ko'nikma va malakalarni amaliy rivojlantirish bilan bog'liq interfaol usullarga katta e'tibor beriladi. Zamonaviy amaliyotda eng mashhurlari mashqlar, dasturlashtirilgan, kompyuter

²³ Долгушина Т.Н., Юревич С.Н. Интенсификации процесса повышения квалификации специалистов за рубежом. // Научное обеспечение системы повышения квалификации кадров. 2013. №1 (14). С 73.с 69-75.

mashg'ulotlari, amaliy tadqiqotlar (aniq va amaliy vaziyatlarni tahlil qilish), biznes va rolli o'yinlardir. Masalan, mashqlar Rossiyada malaka oshirish vositasi sifatida ham qo'llaniladi. XX asrda Rossiyaning malakali kadrlar tayyorlash bo'yicha ta'lim muassasalari G'arb o'qitish usullari bilan endigina tanishishni boshlagan paytda, muzokaralar olib borish va taqdimot ko'nikmalarini o'rgatish juda mashhur edi. Ushbu turdagi treninglar bugungi kunda ham dolzarbdir.

Amaliyot - bu ta'limning an'anaviy shakllardan biri bo'lib, uning mohiyati amaliy tajriba orttirish yoki mutaxassislik bo'yicha malaka oshirish uchun mutaxassis nazorati ostida ishlab chiqarish faoliyatida ishtirok etishni bildiradi.[9]

Malaka oshirishning eng keng tarqalgan turi - bu qisqa muddatli kurslardir. Ilg'or kurslar - bu qo'shimcha ta'lim shakli bo'lib, unda talabalar oldindan belgilangan soatlar ichida ma'lum bir soha bo'yicha va talabaning ushbu sohadagi oldingi bilim darajasini oshiradigan yoki talabaning malakasini oshirish uchun zamin yaratadigan darajada malaka oladilar. Shunday qilib, chet elda mutaxassislarning malakasini oshirish tizimida, agar o'qituvchi mutaxassisning faoliyatida (o'qitish, ma'lumot) yordamchi roli foydasiga ekspert roldan voz kechsa, yordam ko'rsatishning modellari, usullari va usullari tasdiqlanadi.

Ta'limni insonparvarlashtirish, mustahkamlash va axborotlashtirish orqali talabalar o'rtasida erkin, bilimli, tashabbuskor va shijoatli shaxs - mamlakatning ishbilarmonlik salohiyati, uning amaliy faoliyati va uning natijalari uchun mas'ul shaxsni tarbiyalaydigan zamonaviy innovatsion iqtisodiy tafakkurni shakllantirish muhim ahamiyatga ega. Mahalliy iqtisodiyotning ahvoli va uni rivojlantirish bo'yicha yetarlicha aniq yo'l-yo'riqlar innovatsion kadrlarni tayyorlash va qayta tayyorlashning mavjud tuzilmasi optimal darajaga qanchalik yaqin ekanligini baholashga, qanchadan-qancha mutaxassislarni yuqori turuvchi kadrlar tayyorlash kerakligini aniqlashga imkon bermaydi.

Oliy o'quv yurtidan keyingi ta'lim tizimi nafaqat hozirgi ehtiyojlarga, balki iqtisodiyotning kelajakdagi ehtiyojlariga ham asoslanadi. O'zbekistonda mehnat bozorida tarkibiy nomutanosiblik mavjud, chunki ish qidiruvchilar ish beruvchilar uchun zarur bo'lgan kasbiy vakolatlarga ega emaslar. Shu sababli, kasbiy ta'lim korxonalari va muassasalari o'rtasidagi aloqalarning mustahkam institutsional asosi, faoliyatning yangi turlari va shunga mos ravishda bozor segmentlarini shakllantirish mantiqini hisobga olgan holda fan, ta'lim va ishlab chiqarish integratsiyasining yangi modellari ishlab chiqish; juda zarur.

Innovatsion iqtisodiyotni yaratish uchun O'zbekistonda oliy ta'lim tizimini innovatsion rivojlantirishning yangi konsepsiyasini ishlab chiqish muhimdir. Buning uchun:

- oliy o'quv yurtlari bitiruvchilari malakasining yuqori darajasiga erishish uchun o'zlashtirilgan bilimlar tuzilmasini modernizatsiya qilish va tizimli ravishda takomillashtirish orqali ta'lim sifatini oshirish;

- ta'lim tizimini zamonaviy standartlar va innovatsion dasturlarga o'tkazadigan zamonaviy o'qitish usullarini ishlab chiqish va amaliyotga joriy etish;

- ta'lim muhiti, fan va ishlab chiqarishni, ayniqsa, yangi universitet majmualari doirasida integratsiyalashuvni amalga oshirish;

- uzluksiz va qo'shimcha ta'limning turli tizimlari va shakllarini ishlab chiqish va tarqatish;

- oliy ta'lim o'zining ilmiy va innovatsion salohiyatini rivojlantirishi;

- universitetlarga tijorat va innovatsion faoliyatda erkinlik berish.

Bularning barchasi yuqori malakali va yuksak intellektga ega ishchilar massasi – mamlakatning bandlik salohiyatini yaratishga xizmat qiladi. Uning shakllanishi hozirgi vaqtda iqtisodiy rivojlanishning innovatsion turi bilan belgilanadi, bu birinchi navbatda, ta'lim va ishlab chiqarish faoliyati o'rtasidagi uzviy bog'liqlikdir.

Binobarin, amalga oshirilayotgan islohotlar va innovatsion iqtisodiyotni yaratishning nafaqat ijtimoiy yo'nalishini e'lon qilish, balki davlat budjetini qabul qilishda ilm-fan, ta'lim va kadrlarni qayta tayyorlashga, aholi salomatligini muhofaza qilish uchun ajratiladigan mablag'larni sezilarli darajada oshirish muhim ahamiyatga ega. Bularning barchasi mamlakatning innovatsion iqtisodiyotini rivojlantirishga va O'zbekiston hududlarida yuqori malakali ishchi kuchi salohiyatini shakllantirishga yordam beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Мирзиёев Ш.М. Янги Ўзбекистон стратегияси. “O'zbekiston” нашриёти, 2021 й.
2. Абдурахмонов Қ.Х. Инсон тараккиёти. Дарслик, “Fan va texnologiyalar” нашриёти, 2013й
3. Оксфордский толковый словарь по бизнесу. М.: Прогресс – Академия, 1995, стр.296.
4. Абалкин Л.И. Стратегический ответ России на вызовы нового века. Под.ред. Л.И.Абалкина М.: Экзамен, 2004. стр
5. Черниченко Т.А. Теоритические аспекты управления человеческим капиталом. Вестник Российского государственного гуманитарного университета. 2011, №10. стр 158
6. Генкин Б.М. Экономика и социология труда: Учебник для вузов. 5 издание, доп. М.: Норма, 2003, стр 53
7. Останова, М. Э. (2021). Занятость как критерий эффективности использования трудового потенциала экономики (на примере Республики Узбекистан). *Государственное и муниципальное управление. Ученые записки*, (3), 82-88.
8. Умурзаков Б.Х. Основные критерии оценки развития человеческого потенциала и их характеристики // *Население Узбекистана: состояние, проблемы и перспективы*. Монография под ред. Акад. Р.А.Убайдуллаевой. – Т., 2012. – С. 183-192
9. Останова, М. Э. (2024). Повышение Качества Человеческого Капитала В Условиях Инновационного Развития Республики Узбекистан. *Miasto Przyszłości*, 49, 916-921.